

Миколай позичив місцевому мельнику Петрові певну суму грошей під заставу його поля [13, 26]. Коли гроші у визначений термін не були повернуті, пріор через суд вимагав віддати монастиреві поле і навіть млин [13, 31]. Врешті справу залагодили сплатою пріорові п'ятдесяти гривень та обіцянкою мельника записати у своєму заповіті, що млин після його смерті перейде на користь монастиря [13, 34].

Втручання церковних структур у справи про землеволодіння припинилися лише в другій половині XVIII ст. Тодішня австрійська влада в галицьких землях від 1774 р., як і загалом по імперії, ліквідувала фінансову незалежність монастирів усіх орденів на теренах Королівства Галичини і Володимирії, а також обмежила привілейований статус усіх орденських монастирів. Усім клірикам, незалежно від конфесійної приналежності, заборонялося брати участь у нотаріальному переділі майна світських осіб [14, 26]. Згодом, у 1782 р., за ініціативи імператора Йосифа II (1780 – 1790), держава оголошувалася верховним власником і розпорядником усіх церковних і монастирських земель і фінансів, а усі без винятку церковні структури – лише їх користувачами [15, 38]. Селяни, які жили на монастирських землях, зберігали свій статус підданих і продовжували відробляти панщину або сплачувати чинш. 5 жовтня 1782 р. усім клірикам заборонялося продавати, віддавати під заставу чи у кредит церковні гроші чи земельну власність приватним особам. Ті, хто доносив про таке правопорушення, отримували 4 % від конфіскованої суми, а той хто позичав таємно і був викритий – втрачав право повернути позичені кошти [15, 39].

Отже, документи королівських і міських судів стосовно Домініканського ордену і церковної історії загалом є цікавою і мало використовуваною у науковому обігу групою джерел. Інформація з цих документів дає змогу висвітлювати не лише важливі аспекти соціально-економічних стосунків церковних і державних структур, але і простежувати взаємини ченців Ордену зі шляхтою, міщанами та селянами середньовічних держав Центрально-Східної Європи й українських земель зокрема.

1. *Die Constitutionen des Predigerordens vom J. 1229* / Hrsg. von H. Denifle // *Archiv für Literatur und Kirchengeschichte des Mittelalters*. – Berlin, 1885. – B. 1.
2. Чорний М. Домініканський орден у державах Священної Римської імперії у першій половині XIV ст. // Наукові зошити Історичного факультету Львівського університету. – Львів, 2010. – Випуск II.
3. Чорний М. І. Домініканський орден у Центрально-Східній Європі в XIII – першій половині XV ст.: Дис. ... канд. істор. н. – Львів, 2002.
4. *Acta iudicialia consistorii Pragensis* / Vydava F. Tadra // *Historický Archiv Ceske Akademie cisare Frantiska Josefa pro vedy, slovesnost a umeni v Praze*. – Praha, 1888–1893. – T. 1-7; *Das Formelbuch des Domherrn Arnold von Protzan* / Hrsg. von W. Wattenbach // *Codex diplomaticus Silesiacum*. – Breslau, 1862. – B. 5; *Libri citationum et sententiarum seu knihy pohonnů a nálezův quo continentur pohony Brnnskũ (1406-1415) i Pyhony Olomouckũ (1412 - 1420)* / Ed. V. Brandl. – Brunn, 1873; *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta (1408-1530)* / Opubl. B. Ulanowski // *Monumenta medi aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*. – Krakow: Academia Litterarum, 1894; *Acta Salzburgo-Aquilejensia 1316-1378* / Hrsg. von A. Lang // *Quellen und Forschungen zur osterreichische Kirchengeschichte*. – Praha: Typis Friedrich Tempsky, 1903; *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis 1301-1382* /

- Serkes. I. Nagy*. – Budapest, 1878-1920. – T. 1-8; *Desky dvorskũ krãlovstvũ eskeho* // *Archiv Cesky ili stare pisemne pamatky cesky i moravske sebrane z archivu domácich i cizich* / Ed. G. Friedrich. Praha, 1897 - D. 2; *Soudni kniha msta Jicinã od roku 1362 do roku 1407* / Vydal F. Mncik. – Jicin, 1898; *Ksegi sadowe Brzesko-Kujawskie 1418-1424* / Oprac. K. Kochanowski // *Teki A. Pawinskiego*. – Warszawa, 1905. – T. 7.
5. Dudik B. *Archive im Konigreiche Galizien und Lodomerien. Im Auftrage des Hohen Staatsministeriums beschreiben und durchforscht* // *Archiv fur osterreichische Geschichte*. – Wien, 1868. – B. 39.
6. *Codex diplomaticus regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae* / Red. T. Smiciklas. Zagreb, 1904-1916. – T. 5: 1201–1235.
7. *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae: Tom 1-6* / Ed. J. Tkali. – Zagreb, 1889-1898. – T. 4: *Zagrebaki sudebni pozivi i presude 1355-1365*; T. 5: *Pozivi i presude 1375-1391*.
8. *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* / Hrsg. von A. Boczek, J. Chytil, G. Bretholz. – Brunn, 1903. – B. 15.
9. Dlugosz J. *Dzieje Polski* // *DzieBa wszystkie wydane staraniem A. Przedzieckiego*. – Krakow, 1868. – T. 4.
10. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДА України у Львові). – Ф. 140. – Он. 1. – Сnp. 217.
11. Abraham W. *Poczatki arzbiskupstwa lacinskiego we Lwowe*. – Lwow, 1909.
12. *akta grodzkie i ziemskie z czasow Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardynskiego we Lwowie, wydane staraniem Galicyjskiego WydziaBu Krajowego (dalí – AGZ)*. – T. 1-24. / Pod red. B. Tatomira, X. Liskiego, A. Prochaski. – Lwow, 1868-1931. – T. 14: *Najdawniejsze zapiski sdyw lwowskich 1440-1456*.
13. *Ksiega lawnicza miasta Przemysla 1445-1452* / Wydali J. Smobka, Z. TymiDska. – Przemyśl, 1936.
14. Gach P. *Kasaty zakonow na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Slaska 1773-1914*. Lublin, 1984.
15. ЦДА у Львові. Ф. 187. – Он. 1. – Сnp. 1.

В. М. Шевченко

МОБІЛІЗАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.: СТАН РОЗРОБКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Упродовж XIX – XX ст. процес вільного переходу землі від одного власника до іншого часто означувався як „мобілізація земельної власності”. Зародившись у Західній Європі як прояв нових, ринкових тенденцій економічного розвитку такий вислів (сьогодні у нашому науковому лексиконі його практично не існує) на зламі XIX – XX ст. став досить популярним у Російській імперії. Фактично його провідником і найактивнішим популяризатором став російський економіст, вчений секретар „Вільного економічного товариства” Володимир Володимирович Святловський. На початку XX ст. він писав, що епоха дійсно вільної мобілізації земельної власності в межах імперії „починається лише з 1861 року – коли вперше виникає ринок для збуту земель, які продаються” [1, 25]. Визнаючи наявність різних термінів для визначення поняття „мобілізація”, В. Святловський називає лише найбільш вдале на його думку, яке належало російському історичному і економісту, професору М. Соболеву: „Під мобілізацією земельної власності слід розуміти процес переходу землі від одного власника до іншого шляхом, вільним від

усякого обмеження” [1, 20]. В. Святловський наводить і власне визначення цього терміну: „Я особисто схарактеризував би мобілізацію, як те типове явище свободи обігу на ринку, а також дроблення і з’єднання нерухомої власності, в наслідок чого створюються особливі правові та економічні умови, які перетворюють нерухомість у звичайний товар” [1, 22]. Як бачимо, свого часу поняття мобілізації земельної власності було не тільки поширеним у наукових колах, але й мало солідне теоретичне обґрунтування. В сучасній науці термін „мобілізація” найчастіше поступається терміну „еволюція земельної власності”. Тим не менше, дозволимо собі на сторінках нашого повідомлення зберегти попередню, традиційну для зламу XIX – XX ст. назву цього процесу.

Як свідчать численні статистичні та інші джерела, у другій половині XIX – на початку XX ст. у межах Російської імперії, або принаймні у її європейській частині, мобілізація земельної власності проходила кількома шляхами. Найпоширенішим звичайно був ринковий шлях купівлі-продажу землі через реалізацію нотаріально завірених „купчих актів” („купчих кріпостей”) – документу, який, відповідно до існуючого тоді законодавства, готувався нотаріусами і закріплювався (звідси і назва „купчий акт”) підписом старшого нотаріуса окружного суду [2, 137 – 139]. До ринкової мобілізації належала і така її форма, як купівля-продаж землі з публічного торгу. Вона була характерною для земель, заставлених їхніми господарями у банках, інших кредитних установах, а також у приватних осіб. Як правило, такі землі виставлялися на публічний продаж у тому випадку, коли їхні господарі своєчасно не розраховувалися зі своїми кредиторами [2, 171]. Ще одним важливим шляхом мобілізації земельної власності був безоплатний шлях. До безоплатних переходів належали такі, які здійснювалися шляхом успадкування, шляхом виділу, а також шляхом дарування, обміну та пожалування. Характеризуючи цю групу переходів В. Святловський зазначав, що до неї формально можуть належати також випадки, конфіскації, секвестру, перехід до казни виморочних земель та інші [1, 58]. Нарешті, досить поширеним шляхом мобілізації земельної та іншої нерухомої власності була купівля і відчуження земельних угідь під будівництво залізниць та автомобільних (шосейних) доріг.

Серед названих вище шляхів мобілізації земельної власності найпоширенішим, як зазначалося вище, був ринковий шлях. За своїми показниками він набагато випереджав решти шляхів і форм земельних переходів. Про це свідчать, зокрема, дані, наведеної нижче таблиці 1 [3, I – III]. Вони фіксують стан мобілізації земельної власності та іншої нерухомості у межах європейської частини Російської імперії (окрім Естляндської, Ліфляндської та Курляндської губерній) на зламі XIX – XX ст. і є показовими для всього періоду другої половини XIX – початку XX ст. Вони відображають багаторазову перевагу ринкових переходів над іншими видами мобілізації абсолютно за усіма основними показниками.

Таблиця 1.
Мобілізація земельної власності в Російській імперії (європейська частина) наприкінці XIX ст.

Види мобілізації	Роки	Випадків	Землі (у дес.)	Вартість (в руб.)
1	2	3	4	5
Купівля-продаж та з публічного торгу (у повітах)	1897	28710	3141361,8	166968306
	1898	35077	4478899,1	239615177
	1899	38976	4469209,8	278341130
	1900	38470	3905192,0	263482856
Купівля-продаж та з публічного торгу (у містах)	1897	26135	-	139841509
	1898	29118	-	201325358
	1899	29890	-	209165524
	1900	27153	-	150397309
Безоплатні переходи (у повітах і містах)	1897	10651	2092835,8	121542558
	1898	10111	1413724,1	118961525
	1899	9842	1418690,8	124522981
	1900	9711	1748187,8	122898207
Продаж та відчуження під залізниць та шосе (у містах і повітах)	1897	2291	8825,3	2721803
	1898	2460	9475,5	3645874
	1899	2041	6812,7	2623198
	1900	2436	8128,9	2607299

Не дивно, що увага дослідників різних поколінь виявилась прикутою саме до ринкової мобілізації земельної власності [1, 4 – 6]. Як наслідок, сьогодні земля, як об’єкт ринкових відносин другої половини XIX – початку XX ст., має досить напрацьовану історіографію [7], і достатню репрезентативну джерельну базу [8 – 12]. Дослідження стосувалися головним чином вивчення купівлі-продажу землі на основі нотаріально затверджених купчих. Масова статистична інформація про них зосереджена у повідомленнях старших нотаріусів окружних судів. Останні упродовж багатьох років регулярно публікувалися на сторінках „Санкт-Петербуржских Сенатских объявлений по казённым, правительственным и судебным делам”, що виходили у Петербурзі як додаток до газети „Санкт-Петербургские Сенатские ведомости”. Досить напрацьованою є і методика їхнього опрацювання. Все це дозволяє успішно використовувати нотаріальні повідомлення про купівлю-продаж земельної власності для висвітлення процесу еволюції ринку землі в межах тих дев’яти українських губерній, які протягом другої половини XIX – початку XX ст. перебували у складі Російської імперії. Водночас мусимо констатувати той очевидний факт, що решта матеріалів, які опубліковані у третьому відділі „Сенатских объявлений” і який має назву „Оглашение о переходе имущества” та об’єднує XVI – XIX розряди таких повідомлень, на сьогодні залишаються практично не вивченими. Мова йде про згадані вище решту шляхів мобілізації земельної власності. І якщо повідомлення про купівлю-продаж землі, вміщені у розряді XVI – „О совершённых купчих и данных крепостях, крепостных свидетельствах, об отмене исполнительных листов и о вводе по ним во владение” є вже досить відомими науковому загалу, то матеріали інших розрядів третього відділу залишаються фактично таємницею за сімома замками. Це стосується, наприклад, згадуваних вище безоплатних переходів, які зібрані у розряді XVII, що має назву „О дарственных, приданных, отказных отдельных и отдельных записях и о явке их для ввода во владение”. Про них визнаний фахівець „Сенатских об’яв” В.

Святловський писав так: „Безоплатна мобілізація – величезна, у вищій мірі цікава, але зовсім не вивчена галузь переходів” [1, 58]. Те ж саме можна сказати й про інформацію, яка міститься у розряді XVIII, повна назва якого – „Об утверждении духовных завещаний и о вводе по ним во владение”. Нарешті, розряд XIX сенатських повідомлень містить матеріали „О неполных и временных переходах имуществ по разным договорам, закладным и прочим обязательствам”. Як і матеріали нотаріальних повідомлень про купівлю-продаж землі та іншої нерухомості, повідомлення, які вміщено у XVII – XIX розрядах, за своєю схемою дуже близькі між собою. А, отже, можуть опрацьовуватися за єдиною методикою, розробленою для повідомлень XVI розряду. Всі вони короткі, лаконічні й водночас багаті на різноманітну інформацію. Справа лише в належній увазі дослідників до цього об’ємного інформативного пласту.

Документи дещо іншого характеру, хоча й вкрай важливі для вивчення мобілізації земельної власності, в тому числі й в Україні, зібрано у першому відділі „Сенатских объявлений” і, зокрема, у розряді IX „О публичной и аукционной продаже и об отмене продаж сего рода”. В ньому тривалий час регулярно публікувалися повідомлення судових приставів окружних судів про публічний торг землею та іншою нерухомістю. В радянських енциклопедичних виданнях сказано, що публічний торг („торг прилюдный”) є способом продажу майна боржника, описаного за судовим стягненням для задоволення позову кредитора [13, 478]. Щоправда, в СРСР публічного торгу землею, як відомо, не існувало. Поширювався він лише на будівлі, а також на майно, яке продавалося з аукціону. Тож публічний торг землею мав місце лише в межах Російської імперії, тобто в період існування приватної власності на землю та ринково-поземельних відносин. Підготовкою до такого торгу займалися судові пристави – чиновники у судових справах, які викликали на суд відповідачів та свідків, готували відповідні документи для проведення публічних торгів, дбали про виконання судових вироків та виконували іншу підготовчу й виконавчу роботу [14, 337]. За своїм характером і змістом повідомлення судових приставів, які публікувалися у розділі IX „Сенатских объявлений”, дещо відрізнялися від тих, які публікувалися старшими нотаріусами у розрядах XVI – XIX. Нотаріальні повідомлення фіксували вже здійснений акт переходу землі від одного власника до іншого. Тоді як повідомлення судових приставів містили різноманітну інформацію з підготовки до такого акту, тобто до публічного торгу.

У загальних рисах порядок проведення публічного торгу землею, як і іншою нерухомістю, регулювався відповідними статтями „Устава суда гражданского” та рядом інших юридичних документів [2, 171 – 174]. Основною причиною виставлення землі на публічний торг була заборгованість її власників кредиторам, якими виступали банки, різноманітні кредитні установи, а також приватні особи. З початком XX ст. активними кредиторами починають проявляти себе Селянський та Дворянський, Бессарабсько-Таврійський, Харківський, Полтавський земельні банки та інші. Серед приватних осіб найчастіше кредиторами виступали купці та заможні міщани, які, купивши великі земельні площі фактично за безцінь

у 70 – 80-х роках XIX ст., з подорожчанням землі на початку XX ст. почали використовувати її для отримання великих прибутків та активно займатися кредитуванням маломісних землевласників, скуповуючи їхні землі через публічні торги. Заборгованість кредиторам була головною, проте не єдиною причиною продажу землі через публічний торг. Збереглися свідчення про те, що у німецьких колоніях лютеран та менонітів, яких було багато у південноукраїнських губерніях, існував звичай розпродавати з публічного торгу землі померлих колоністів [15, 1]. Проте таких випадків було не так вже й багато.

Публічний торг признавався судовим приставом на основі заяви позивача або групи позивачів про несплату власником закладеної землі позиченої їм суми або процентів на неї. Він же готував для цього всі необхідні документи: характеристику земельної ділянки, її місцезнаходження, відомості про землевласника та кредиторів. Судовий пристав готував інформацію про публічний торг, час і місце проведення останнього, завчасно повідомляючи про це через пресу та спеціальні листівки. Як правило, такі торги оголошувалися за кілька місяців наперед, проводилися у приміщенні того чи іншого окружного суду і починалися о 10-й годині ранку. У повідомленнях судових приставів також обов’язково вказувалося, що право брати участь у торгах мають усі бажані за умови сплати ними комісійного внеску в розмірі 10% від початкової суми торгу. Якщо ж перший торг виявиться невдалим, признається другий, третій і т. д., аж поки землю чи іншу нерухомість буде продано. Але при цьому початкова сума торгу щоразу зменшується. Якщо торг був успішним, то його результати закріплювалися підписом старшого нотаріуса окружного суду, який передавав повідомлення про це для публікації у XVI розряд „Сенатских объявлений”. Там нотаріальні повідомлення розміщувалися у такому порядку. Під літерою а) йшли повідомлення про затвердження купчих на землю, під літерою б) – про купівлю-продаж з публічного торгу й під літерою в) – зазначення свідочств на придбання за давністю володіння.

Загалом інформація приставів про купівлю-продаж землі та іншої нерухомості, подана для публікації у IX розряді „Сенатских объявлений” надсилалася за поданою нижче схемою:

1. Назва окружного суду.
2. Прізвище та ініціали судового пристава, який надсилає повідомлення.
3. Дата, на коли призначено торг.
4. Прізвище, ініціали та станова належність власника виставленої на продаж землі та іншої нерухомості.
5. Господарська характеристика об’єкту продажу (масток, ділянка, двір тощо).
6. Прізвище, ініціали та станова належність позивача або групи позивачів (якщо це приватні особи); повна назва кредитної установи, якій заборгували.
7. Стан об’єкту продажу на час торгу (в особистій чи колективній власності, в оренді тощо).
8. Сума оцінки в рублях.
9. Торг перший чи повторний.
10. Сума комісійного внеску за право участі у торгах.

Така інформація є лаконічною, але ємкою, часто містить господарський опис землі, наявних господарських будівель тощо. Це дає можливість визначити матеріальне становище того чи іншого боржника, що є особливо важливим при становій характеристиці останнього (господарство купця, козака, селянина, дворянина, колоніста тощо). Нарешті, співставлення нотаріальних оголошень і повідомлення судових приставів дає реальну можливість простежити наслідки того чи іншого публічного торгу, виявити, наскільки успішним чи невдалим він був.

Враховуючи все сказане вище, констатуємо. Комплексне використання тих статистичних та інших джерел, які вміщено на сторінках „Сенатских объявлений”, враховуючи їх масштабність і масовість стосовно України, відкриває непогані перспективи для плідного вивчення мобілізації земельної власності у другій половині XIX – на початку XX ст. Сьогодні для цього є все необхідне: і певні теоретичні розробки подібних матеріалів, і накопичений досвід роботи з ними, і розроблена відповідна методика їх опрацювання. Однак це справа не одного дослідника, а цілеспрямованого наукового колективу. Потрібне й відповідне наукове та інше забезпечення таких дослідників, особливо молодих. Якщо ми прагнемо відродити в Україні нормальний ринок землі, без попереднього історичного досвіду нам не обійтися.

1. Святловский В. В. Мобилизация земельной собственности в России (1861 – 1908 гг.). – СПб. : Типография Акционерного общества „Типографический Дом”, 1911.

2. Покупка, продажа и аренда земель: Извлечение из Свода Законов статей, касающихся вопросов покупки, продажи, аренды и залога земель разных владений, с добавлением указов Правительствующего Сената, распоряжений Главного Управления Землеустройства и Землевладения и разъяснений подлежащих Министерств / Составил А. П. Тютчев. – Издание неофициальное. – Пг. : Издание юридического книжного магазина В. П. Анисимова, 1915.

3. Материалы по статистике движения землевладения в России. – Вып. XV. – СПб. : Типогр. М. П. С. (Тов-ва И. Н. Кушнарёв и К°), 1908.

4. Косинский В. А., Л. В. Милов Основные тенденции в мобилизации земельной собственности и их социально-экономические факторы. – Часть I. / В. А. Косинский. – К. : Типолитография „И. И. Чоколов”, 1917.

5. Ковальченко И. Д. Всероссийский аграрный рынок. XVIII – начало XX века : Опыт количественного анализа. – М. : Наука, 1974.

6. Шевченко В. М. Земельный рынок Украины (1861 – 1917 гг.): монография. – Ніжин: Т-во „Видавництво „Аспект-Поліграф””, 2010.

7. Шевченко В. М. Проблема ринкових аграрних відносин в Україні II пол. XIX – поч. XX ст. в історіографії. // Український історичний журнал. – 2007. – №5.

8. Санкт-Петербургские Сенатские объявления по казённым, правительственным и судебным делам. – Январь – Декабрь. – СПб., 1863 – 1917.

9. Материалы по статистике движения землевладения в России. – Вып. I – XXV. – СПб. – Пг., 1896 – 1917.

10. Динамика землевладения в России : 1906 – 1914 гг. – М. : Ин-т истории СССР АН СССР, 1989.

11. Шевченко В. М. „Материалы по статистике движения землевладения в России” як джерело вивчення еволюції поземельних відносин в Україні другої половини XIX – початку XX ст. // Український історичний журнал. – 2006. – №6.

12. Шевченко В. М. „Санкт-Петербургские Сенатские объявления” – джерело для дослідження еволюції земельної

власності в Україні у XIX – на початку XX ст. // Український історичний журнал. – 2009. – № 1.

13. Українська радянська енциклопедія. – Том 14 : споживання – тумак. – К. : УРЕ, 1963.

14. Российская государственность в терминах : IX – начало XX века. – М. : Изд-во „Крафт +”, 2001.

15. Состояние хозяйства в бывших колониях меннонитов и немцев-лютеран в губерниях Екатеринославской, Таврической, Херсонской и Бессарабской области // Доклад Высочайше учреждённой комиссии для для исследования нынешнего положения сельского хозяйства и сельской производительности в России : Приложение I. – СПб. : Типография товарищества „Общественная польза”, 1873.

В.П. Щетніков

МАТЕРІАЛЬНІ ЗБИТКИ, ЗАПОДІЯНІ СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВУ ПІВДНЯ УКРАЇНИ У 1941 – 1944 РОКАХ: ПРОБЛЕМА ДЖЕРЕЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Проблема економічних втрат унаслідок господарювання окупантів у 1941 – 1944 роках на території України вже неодноразово порушувалася на сторінках наукової літератури. Існує доволі великий історіографічний доробок з цього приводу. Найбільш суттєві віхи формування сукупності поглядів на проблему у концентрованому вигляді відображено у новітньому проекті Інституту історії України НАН України, що вийшов друком у видавництві „Наукова думка” у 2010 – 2011 роках – „Україна в другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси. Кн. I – II” [1].

Так, у першому розділі першої книги цього видання, у статті В. Стецкевича „Радянська історіографія Другої світової війни” [2, 43-82], йдеться про формування суми поглядів на проблему у радянську добу. Зокрема, автор звертає увагу на „ознаки спадковості” у процесі „осмислення історії України періоду війни 1939 – 1945 рр.” і приходить до висновку, що „...є всі підстави, аби стверджувати: майже вся сучасна українська історіографія війни... виросла з надбань і напрацювань попередників” [2, 44]. В. Стецкевич цілком слушно наголошує на пануванні історико-партійним методологічних пріоритетів в українській історичній науці впродовж усього післявоєнного радянського періоду, а, відтак і на факті слабкої виокремленості проблеми підокупаційного українського села, а отже і її комплексного вивчення.

Торкаючись питання висвітлення проблеми „евакуації матеріальних цінностей та цивільного населення”, В. Стецкевич звертає увагу на те, що такий її аспект, як евакуація самого населення впродовж 1950 – 80-х років так і не став предметом спеціального вивчення (!). Він пише: „Протягом усього повоєнного періоду не з’явилося жодної спеціальної праці, присвяченої евакуації цивільного населення. Це питання порушувалося лише у контексті теми про вивезення засобів виробництва, матеріальних цінностей тощо, а сама людина „губилась” у дослідженнях істориків республіки”. І далі: „Ще менш опрацьованими є проблеми, пов’язані з евакуаційними процесами на селі та з реєстрацією українського населення. Останнього питання історики практично не торкалися” [2, 59-61]. Можемо додати: